

Марина Богданова
Marina Bogdanova

Бердянський державний педагогічний університет
(Україна)

Berdyansk State Pedagogical University (Ukraine)

naukabdp@gmail.com

ORCID: 0000-0002-5934-6191

<https://doi.org/10.34768/VMJW-2D82>

INTERNATIONAL
JOURNAL
OF SLAVIC STUDIES

TRANSGRESSIVE, PRAGMATIC
AND SPECULATIVE HORIZONS
OF POPULAR LITERATURE AND
CULTURE

Nr: 2 (2020)

ISSN (on line) 2658-154X

Україна в період Першої світової війни: своєрідність відображення в історичній повісті-хроніки Олександра Лугового „кігтях двоголового орла”

Ukraine in the period of the First World War: the peculiarity of the reflection in the historical story-chronicle of Oleksandr Lugovoi „In the claws of a double-headed eagle”

Summary

In the article there have been analyzed the theme of Ukraine during the period of the First World War, the specificity of the problem of man and war and also the image of the main hero in the work of Oleksandr Lugovoi „In the claws of a double-headed eagle” (1955). In the story-chronicle the author has depicted the Battle of Galicia and Brusilov breakthrough which were successful for the Russian army and also consequences of the Galician-Tarnuvsky breakthrough by the troops of the Fourth army. The artistic skill of the author is mainly directed to uncovering the problem of man and war. Naturalistic, Oleksandr Lugovoi depicts pictures of human losses on the battlefield, reveals the psychological soldiers' metamorphoses during the war, skillfully using historically credible facts of Galician's evacuation. He describes using of “burned land tactics” by the Russian army during the retreat and also exposes the terrible truth about the Great War. The central theme is connected with the plot that is the way of its disclosure. The plot of the work is connected with life of the main character V. Povolotsky. In thoughts the main hero comprehends the events of the war, philosophically generalizes their consequences. Through the image of the main hero Oleksandr Lugovoi reveals the internal motivations of ideological and moral sources of human behavior in the war. The author reveals the theme of the war on ontological and anthropological levels. The character of the main hero is revealed by the author through the characteristics of the narrator, internal monologues of the main hero, during dialogues of V. Povolotsky with other characters, description their attitude to him, the behavior of the hero both in peaceful life and on the battlefield. The problem of man and guilty is depicted by the author with the help of the motive of pain and hopelessness. The motive of pain stands out during the descriptions of war victims. The depiction of the totality of war in the work is achieved through the landscapes. The problem of man and war reveals by the author by means of the descriptions of life of a simple soldier in the war. The motive of humanism and antimilitarism appears from the author's retreats and thoughts of V. Povolotsky. The author of the article appeals to scientific research about Oleksandr Lugovoi. The central theme of the work is revealed at the level of the phenomenon of individual, author's life. So, in the historical story-chronicle “In the claws of a double-headed eagle” Oleksandr Lugovoi through the prism of the world perception of the officer of the Russian army V. Povolotsky highlights the central theme of the work – Ukraine during the First World War. With the help of depicting the image of the main hero, forming his character, critical attitude to world political reality reveals the problem of man and war. Motives of pain, despair, humanism and antimilitarism sound in skillfully drawn landscapes, author's retreats, bloody military tops.

Key words: historical story-chronicle, the First World War, theme, motive, problem, main hero.

Ключові слова: історична повість-хроніка, Перша світова війна, тема, мотив, проблема.

Тема Першої світової війни, її руйнівні наслідки на свідомість людини була висвітлена у світовій літературі письменниками Ф.С. Фіцджеральдом, Е. М. Ремарком, А. Барбюсом, У. Фолкнером, Е. Верхарном, Р. Бруком, Г. Есквітом, Р. Грейвзом, С. Моемом, Р. Олдингтоном, Ш. Пегі, Ж. Дюамелем, Ж. Касселем, Ф. Супо, А. Моруа, Л. Арагоном, Г. Гессе та ін. Митці акцентували увагу на нівелюванні вартості людського життя. Тотальна трагедія Великої війни на Заході стала складовою коду історичної пам'яті для наступних поколінь. Натомість в Радянському Союзі у фокусі мистецьких інтерпретацій опинилася Жовтнева Революція, Громадянська війна, а згодом – Велика Вітчизняна війна. Проблема Першої світової війни і пов'язані з нею питання російської окупації Галичини й Буковини, України як об'єкту геополітичних зазіхань ворогуючих сторін, актуалізації українського державотворення ретельно замовчувалися.

Український народ, який був роз'єднаний політичним кордоном, зазнав найбільших втрат серед країн Східної Європи. Тож і не дивно, адже українські етнічні землі на той час були розділені між Австро-Угорською та Російською імперіями. Таким чином територія України протягом чотирьох років стала ареною світової бійни, а її народ змушений був брати участь у братовбивчій війні. Відомо, що на Галичині, Буковині та Волині відбулися найбільші і найстрашніші за втратами людського ресурсу наступальні операції протягом Першої світової війни.

Тема тотальної війни знайшла своє відображення у творах К. Гриневичевої, О. Кобилянської, О. Маковея, В. Стефанника, О. Турянського, Марка Черемшини та ін. Варто зазначити, що розгляд історико-літературознавчих досліджень щодо художньої літератури про Першу світову зробила О. Харлан в монографії „Дискурс катастрофізму в українській та польській прозі 1918–1939”¹.

Враховуючи історико-соціальні впливи на розвиток історико-літературного процесу ХХ століття, а саме: поразка національно-визвольних змагань, утвердження

¹ Kharlan O. Dyskurs katastrofizmu v ukrainskii ta polskii prozi (1918-1939): monohrafiia. – K.: Osvita Ukrainy, 2008. – S.174

радянської влади, панування єдиного методу соціалістичного реалізму не дали можливості письменникам материкової України оголосити причини Першої світової війни, осмислити тотальну війну як смертоносну з позиції історичного досвіду українців як нації; висвітлити її через призму антимілітаризму. Натомість проза письменників діаспори була позбавлена імперських ідеологічних традицій. Історична повість-хроніка з часів війни 1914–1917 років Олександра Лугового репрезентує відновлення історичної правди, засвідчує індивідуально-авторське трактування історії. Ця повість з поміж інших творів про війну відрізняється своєю інтерпретацією історико-політичних подій, оскільки зображене подається очима головного героя твору Володимира Поволоцького – офіцера російської армії.

Мета наукової статті – дослідити зображення теми: Україна в роки Першої світової війни; специфіку висвітлення проблеми людина і війна, проаналізувати образ головного героя у творі Олександра Лугового „У кігтях двоголового орла” (1955).

У повісті-хроніки автор відтворив Галицьку битву, Брусиловський прорив, що були успішними для російської армії, а також наслідки Горлицько-Тарнувського прориву військами Четвертого союзу. Через образ головного Володимира Поволоцького автор розкрив центральну тему твору – Україна в період Першої світової війни. Художня майстерність автора головним чином спрямована на розкриття проблеми людина і війна. Натуралістично Олександр Луговий зображує картини людських втрат на полі бою, розкриває психологічні метаморфози солдата під час війни, майстерно використовуючи історично достовірні факти евакуації галичан, застосування російською армією під час відступу тактики „спаленої землі”, оголює жахливу правду про Велику війну.

У науковій розвідці „Життя й письменницька діяльність Олександра Лугового” М. Оришук з’ясував приховані факти біографії письменника. Стало відомо, що справжнє ім’я Олександра Лугового – Олександр Овруцький-Швабе. Його батько Микола Овруцький-Швабе „був стаціонаваний у чинній службі як поручник 51-го драгунського Чернігвського полку царської армії”². Саме батько письменника став прототипом головного героя Володимира Поволоцького. Ураховуючи те, що Олександр Луговий історично достовірно відтворив Галицьку битву, що тривала понад місяць, і призвела до розгрому австро-угорських армій, а також розташування частин армій, описи боїв із зазначенням прізвищ командувачів, назви і кількість зброї дає

² Oryschuk M. Life and the literary work of Alexander Luhovy: thesis. Manitoba.:The university of Manitoba libraries, 1976. – R.14

привід стверджувати про використання історичних записів, якими послуговувався письменник. М. Оришук публікує припущення, зроблені Петром Паушем з Едмонтону: „...Та його трагедія В кігтях двоголового орла, це навіть людина феноменальної пам'яті, без денника тоді не могла б написати... Я думаю, що він мусів мати десь зі собою денник свого батька...”³. На жаль, сімейний архів, який ретельно збирав митець протягом життя, не залишив нащадкам.

Центральній темі твору – Україна в період Великої війни – підпорядковані усі інші компоненти. Так, назва повісті „У кігтях двоголового орла” розкриває художній задум автора, ідею твору, стає його візитівкою. У кігтях двоголового орла знаходиться Україна, що розподілена між двома імперіями: Російською та Австро-Угорською. Оповідач, описуючи перші військові дії, зазначає: „До бійки трьох орлів у перших же днях прилучився французький півень. Але птах цей не високо літає, то ж відчув перший силу кігтів німецького орла”⁴. Наближаючись до кордону з Галичиною В. Поволоцький розмірковує над тим, що прийдеться воювати з українцями, нащадками Романа й Данила, і знову постає образ російського орла, що „...розпростерлими крилами наготовився захопити й сусідню землю”⁵. В. Поволоцький з сумом констатує, що він іде не „визволяти і прилучати до Києва, матері руських міст, а до холодної Москви-мачухи, несе гіршу неволю, чим австрійська”⁶.

Відтак тема України в період війни стала предметом авторського осмислення, є фундаментом твору. Тема зв'язана безпосередньо з фабулою, що є засобом її розкриття. Фабула твору пов'язана з життям головного героя В. Поволоцького, якого автор з відповідною пошаною змальовує. У роздумах головний герой осмислює події війни, філософськи узагальнює їх наслідки. Через його образ Олександр Луговий розкриває внутрішні спонукання ідейних та моральних джерел поведінки людини на війні. Звідси постає розкриття теми війни на онтологічному та антропологічному рівнях. Зображуючи патріархальне село, де панує мир, праця, затишок, яке живе за своїми законами далеко від міста, автор акцентує увагу на суспільному та територіальному

³ Oryschuk M. Life and the literary work of Alexander Luhovy: thesis. Manitoba.:The university of Manitoba libraries, 1976. – R.54

⁴ Luhovi Ol. U kihtiakh dvoholovoho orla. Istorychna povist-khronika z chasiv viiny 1914–1917 rokiv. T. 1: Zalizom i kroviu. Edmonton: 1955 r. S.51. URL: <http://diasporiana.org.ua/proza/13507-lugoviy-o-v-kigtyah-dvogolovogo-orla-istorichna-povist-hronika-z-chasiv-viyni-1914-1917-t-1-zalizom-i-krovyu/>

⁵ Luhovi Ol. U kihtiakh dvoholovoho orla. Istorychna povist-khronika z chasiv viiny 1914–1917 rokiv. T. 1: Zalizom i kroviu. Edmonton: 1955 r. S.62. URL: <http://diasporiana.org.ua/proza/13507-lugoviy-o-v-kigtyah-dvogolovogo-orla-istorichna-povist-hronika-z-chasiv-viyni-1914-1917-t-1-zalizom-i-krovyu/>

⁶ Luhovi Ol. U kihtiakh dvoholovoho orla. Istorychna povist-khronika z chasiv viiny 1914–1917 rokiv. T. 1: Zalizom i kroviu. Edmonton: 1955 r. S.62. URL: <http://diasporiana.org.ua/proza/13507-lugoviy-o-v-kigtyah-dvogolovogo-orla-istorichna-povist-hronika-z-chasiv-viyni-1914-1917-t-1-zalizom-i-krovyu/>

устройствах, что раптовое нарушает война. Селянам треба кидати жнива та йти вбивати „таких же самих, відірваних силою від родин і праці селян і робітників, лиш що з другого боку дурної межі, званої кордоном”⁷. Отже, автор неоднаразово протягом твору акцентує увагу читача на братовбивчій війні.

Характер головного героя розкривається автором за допомогою характеристик оповідача, внутрішніх монологів головного героя, під час діалогів В. Поволоцького з іншими персонажами, опису їх ставлення до нього, поведінки героя як в мирному житті, так і на полі бою.

Портрет головного героя є одним із важливих засобів створення образу. В. Поволоцький мав сірі очі, зморшку на чолі, що свідчила про його надмірну замисленість. Він був високим і струнким військовим чоловіком. Мав дружину Марію та двох дітей. Селяни поважали його за чуйність, доброту, повагу до них. Відстоював думку про те, що необхідно бути не тільки „шляхетним по походженню”, але й „по поводженню”⁸. В. Поволоцький був доброзичливим з підлеглими і „здержано-чемним з вищими себе по службі”, але у той же час завжди заступався і відстоював підвладних. Залишившись рано сиротою, був відданий опікунами до інтернату, але припинив навчання. Його виключили за протидію суворій дисципліні, „казьонній релігійності”, беззастережному послууху начальству, що панували на той час⁹. В. Поволоцькому в досить молодому віці вдалося підняти масток, який він успадкував після смерті батьків, а згодом Володимир вступив до юнацької кінної школи в Єлисаветграді. По закінченню його йменовано корнетом і призначено у 2-й драгунський київський полк¹⁰. В. Поволоцький брав участь у Російсько-японській війні, де отримав нагороду, але й запис в особистій справі про те, що відмовився розстрілювати мирних мешканців. І тут автор розкриває онтологічні та аксіологічні погляди героя. Якщо до війни В. Поволоцький вірив у лицарство, то на війні переконався, що любов до батьківщини

⁷ Luhovyi OI. U kihtiakh dvoholovoho orla. Istorychna povist-khronika z chasiv viiny 1914–1917 rokiv. T. 1: Zalizom i kroviu. Edmonton: 1955 r. S.9. URL: <http://diasporiana.org.ua/proza/13507-lugoviy-o-v-kigtyah-dvogolovogo-orla-istorichna-povist-hronika-z-chasiv-viyni-1914-1917-t-1-zalozom-i-krovyu/>

⁸ Luhovyi OI. U kihtiakh dvoholovoho orla. Istorychna povist-khronika z chasiv viiny 1914–1917 rokiv. T. 1: Zalizom i kroviu. Edmonton: 1955 r. S.34. URL: <http://diasporiana.org.ua/proza/13507-lugoviy-o-v-kigtyah-dvogolovogo-orla-istorichna-povist-hronika-z-chasiv-viyni-1914-1917-t-1-zalozom-i-krovyu/>

⁹ Luhovyi OI. U kihtiakh dvoholovoho orla. Istorychna povist-khronika z chasiv viiny 1914–1917 rokiv. T. 1: Zalizom i kroviu. Edmonton: 1955 r. S.22. URL: <http://diasporiana.org.ua/proza/13507-lugoviy-o-v-kigtyah-dvogolovogo-orla-istorichna-povist-hronika-z-chasiv-viyni-1914-1917-t-1-zalozom-i-krovyu/>

¹⁰ Luhovyi OI. U kihtiakh dvoholovoho orla. Istorychna povist-khronika z chasiv viiny 1914–1917 rokiv. T. 1: Zalizom i kroviu. Edmonton: 1955 r. S.23. URL: <http://diasporiana.org.ua/proza/13507-lugoviy-o-v-kigtyah-dvogolovogo-orla-istorichna-povist-hronika-z-chasiv-viyni-1914-1917-t-1-zalozom-i-krovyu/>

служує прикриттям для задоволення низьких інстинктів, жадоби легкої наживи¹¹. Вражали Поволоцького крадіжки керівництва, завищені ціни, нажива на всіх рівнях, а головне – нехтування людським життям. Величезних і безглузких втрат зазнала тоді російська армія. Війна зробила героя антимілітаристом, але й він знову пішов на війну, оскільки знав, що може своїх захистити¹². Проблема людина і віна висвітлюється автором за допомогою *мотиву болю й безвиході*. Марія журиться з приводу людського життя: „Всі сковані суспільним укладом наче ланцюгом, всі покірні волі небагатьох погоничів і всі нещасливі. Поки існуватимуть війни, доти людство не зазнає щастя”¹³. Безвихідь спонукає людей нести свій хрест. Так, автор застосовує біблійний мотив несення хреста – відома євангельська тема.

Мотив болю виокремлюється під час описів жертв війни: мордували, вішали без всякого суду, гвалтували жінок¹⁴. Автор акцентує увагу на смерті як екзистенційній категорії. Вона стає типовим явищем на війни, саме тому автор не називає прізвищ загиблих – вони всюди: на дорозі гусари побачили труп¹⁵, на полі бою сотні вбитих і поранених¹⁶, під час бою „поле вкрилося трупами”¹⁷, скрізь герой чує „стогін поранених і потратованих кіньми”¹⁸, все має вигляд „страшної скривавленої маси”¹⁹; під

¹¹ Luhovyi Ol. U kihtiakh dvoholovoho orla. Istorychna povist-khronika z chasiv viiny 1914–1917 rokiv. T. 1: Zalizom i kroviu. Edmonton: 1955 r. S.26. URL: <http://diasporiana.org.ua/proza/13507-lugoviy-o-v-kigtyah-dvogolovogo-orla-istorichna-povist-hronika-z-chasiv-viiny-1914-1917-t-1-zalizom-i-krovyu/>

¹² Luhovyi Ol. U kihtiakh dvoholovoho orla. Istorychna povist-khronika z chasiv viiny 1914–1917 rokiv. T. 1: Zalizom i kroviu. Edmonton: 1955 r. S.36. URL: <http://diasporiana.org.ua/proza/13507-lugoviy-o-v-kigtyah-dvogolovogo-orla-istorichna-povist-hronika-z-chasiv-viiny-1914-1917-t-1-zalizom-i-krovyu/>

¹³ Luhovyi Ol. U kihtiakh dvoholovoho orla. Istorychna povist-khronika z chasiv viiny 1914–1917 rokiv. T. 1: Zalizom i kroviu. Edmonton: 1955 r. S.36. URL: <http://diasporiana.org.ua/proza/13507-lugoviy-o-v-kigtyah-dvogolovogo-orla-istorichna-povist-hronika-z-chasiv-viiny-1914-1917-t-1-zalizom-i-krovyu/>

¹⁴ Luhovyi Ol. U kihtiakh dvoholovoho orla. Istorychna povist-khronika z chasiv viiny 1914–1917 rokiv. T. 1: Zalizom i kroviu. Edmonton: 1955 r. S.63. URL: <http://diasporiana.org.ua/proza/13507-lugoviy-o-v-kigtyah-dvogolovogo-orla-istorichna-povist-hronika-z-chasiv-viiny-1914-1917-t-1-zalizom-i-krovyu/>

¹⁵ Luhovyi Ol. U kihtiakh dvoholovoho orla. Istorychna povist-khronika z chasiv viiny 1914–1917 rokiv. T. 1: Zalizom i kroviu. Edmonton: 1955 r. S.75. URL: <http://diasporiana.org.ua/proza/13507-lugoviy-o-v-kigtyah-dvogolovogo-orla-istorichna-povist-hronika-z-chasiv-viiny-1914-1917-t-1-zalizom-i-krovyu/>

¹⁶ Luhovyi Ol. U kihtiakh dvoholovoho orla. Istorychna povist-khronika z chasiv viiny 1914–1917 rokiv. T. 1: Zalizom i kroviu. Edmonton: 1955 r. S.76. URL: <http://diasporiana.org.ua/proza/13507-lugoviy-o-v-kigtyah-dvogolovogo-orla-istorichna-povist-hronika-z-chasiv-viiny-1914-1917-t-1-zalizom-i-krovyu/>

¹⁷ Luhovyi Ol. U kihtiakh dvoholovoho orla. Istorychna povist-khronika z chasiv viiny 1914–1917 rokiv. T. 1: Zalizom i kroviu. Edmonton: 1955 r. S.78. URL: <http://diasporiana.org.ua/proza/13507-lugoviy-o-v-kigtyah-dvogolovogo-orla-istorichna-povist-hronika-z-chasiv-viiny-1914-1917-t-1-zalizom-i-krovyu/>

¹⁸ Luhovyi Ol. U kihtiakh dvoholovoho orla. Istorychna povist-khronika z chasiv viiny 1914–1917 rokiv. T. 1: Zalizom i kroviu. Edmonton: 1955 r. S.77. URL: <http://diasporiana.org.ua/proza/13507-lugoviy-o-v-kigtyah-dvogolovogo-orla-istorichna-povist-hronika-z-chasiv-viiny-1914-1917-t-1-zalizom-i-krovyu/>

¹⁹ Luhovyi Ol. U kihtiakh dvoholovoho orla. Istorychna povist-khronika z chasiv viiny 1914–1917 rokiv. T. 1: Zalizom i kroviu. Edmonton: 1955 r. S.83. URL: <http://diasporiana.org.ua/proza/13507-lugoviy-o-v-kigtyah-dvogolovogo-orla-istorichna-povist-hronika-z-chasiv-viiny-1914-1917-t-1-zalizom-i-krovyu/>

час бою „живі викидали вбитих наверх, з тіл творили своєрідний вал, із-за якого було вигідніше стріляти”²⁰.

Зображення тотальності війни у творі досягається завдяки пейзажу. О.Харлан виокремила у прозі про війну, залежно від напрямку, кілька типів пейзажу (реалістичні, імпресіоністичні, символістські, експресіоністичні; психологічні; ліричні; патріотичні). „Найбільш вживаними, – зазначає дослідниця, – є топоси поля бою (як до, так і після дії)... Спостерігаємо своєрідну морталізацію пейзажів, їх насичення інфернальними елементами, що підкреслює катастрофізм як авторської свідомості, так і світосприйняття персонажів”²¹. Поразка російських військ супроводжувалася суцільними жертвами: „Вилітали з возів і падали з розчавленими головами жінки і діти”; „Від вибухів зойків і стогонів заскиглило повітря”; „Побожеволіли з жаху люди і худоба”, „...жах людей змішався з жахом тварин, від тваринного жаху ще страшніше”²². Катастрофічні описи автор підсилює демонічними штрихами, перетворюючи зображене на суцільний, „несамовитий, страшний концерт чортів і відьм зо всього світу”²³.

Враження абсурдності війни досягається автором завдяки опису самодурства військових та страждань цивільного населення. Так, корнет, що мріяв про підвищення і нагороду, затримав простого селянина за звинувачення у шпигунстві. Жодні пояснення, плач, мольба і прокльони не вплинули на одержимих майбутньою славою гусарів. Провину селянина не довели, а Поволоцький, перевіrivши інформацію знайшов померлих дітей від голоду і задухи в ямі²⁴. Отже, автор наголошує, що війна – це безкінечні втрати як солдат, так і цивільних мешканців. Підсумовуючи автор зазначає, що Галичина залишилася голодною, зі зруйнованими селами і замордованими людьми. І якщо до війни головний герой відчував себе членом багатомільйонної російської

²⁰ Luhovyi OI. U kihtiakh dvoholovoho orla. Istorychna povist-khronika z chasiv viiny 1914–1917 rokiv. T. 1: Zalizom i kroviu. Edmonton: 1955 r. S.132. URL: <http://diasporiana.org.ua/proza/13507-lugoviy-o-v-kigtyah-dvogolovogo-orla-istorichna-povist-hronika-z-chasiv-viyni-1914-1917-t-1-zalizom-i-krovyu/>

²¹ Kharlan O. Dyskurs katastrofizmu v ukrainskii ta polskii prozi (1918-1939): Monohrafiia. – K.: Osvita Ukrainy, 2008. – S.191.

²² Luhovyi OI. U kihtiakh dvoholovoho orla. Istorychna povist-khronika z chasiv viiny 1914–1917 rokiv. T. 1: Zalizom i kroviu. Edmonton: 1955 r. S.254. URL: <http://diasporiana.org.ua/proza/13507-lugoviy-o-v-kigtyah-dvogolovogo-orla-istorichna-povist-hronika-z-chasiv-viyni-1914-1917-t-1-zalizom-i-krovyu/>

²³ Luhovyi OI. U kihtiakh dvoholovoho orla. Istorychna povist-khronika z chasiv viiny 1914–1917 rokiv. T. 1: Zalizom i kroviu. Edmonton: 1955 r. S.255. URL: <http://diasporiana.org.ua/proza/13507-lugoviy-o-v-kigtyah-dvogolovogo-orla-istorichna-povist-hronika-z-chasiv-viyni-1914-1917-t-1-zalizom-i-krovyu/>

²⁴ Luhovyi OI. U kihtiakh dvoholovoho orla. Istorychna povist-khronika z chasiv viiny 1914–1917 rokiv. T. 1: Zalizom i kroviu. Edmonton: 1955 r. S.104. URL: <http://diasporiana.org.ua/proza/13507-lugoviy-o-v-kigtyah-dvogolovogo-orla-istorichna-povist-hronika-z-chasiv-viyni-1914-1917-t-1-zalizom-i-krovyu/>

армії, що „збирає руські землі”, то після скрізь була руїна і спустошення²⁵. Зображуючи зміни політичних поглядів В. Поволоцького, Олександр Луговий майстерно спростовує гасло Москви: війна за „єдіноверних”.

Проблема людина і війна розкривається автором і за допомогою опису побуту простого солдата. Наприклад, розташування армії в гірській місцевості Карпат ускладнював холод; солдати мерзли, спали на землі, від вошей і бруду тіло вкривалося струпами²⁶. Автор оголює проблему моралі на війні. Солдат, який відірваний від сім’ї, поступово деградує. Позиційне життя відзначалася грою в карти на гроші, цим відзначалося і керівництво. Про моральну руйнацію солдата свідчить опис зустрічі Петра з гусарами, що знущалися над жінками. На зауваження Петра гусар відповів, що російський солдат „боронить одного царя і віру православну, матушку Росію”, а жінки „такий товар, що хоч рови ними загачувати”²⁷. Не оминає автор і вчинків жінок. Так, сестра санітарного поїзда „бридилася” передати гроші двом замурзаним дітям, хоча сама була матір’ю²⁸. У роздумах головний герой піднімає проблему моралі: „Суспільство само розводить моральну гангрену, але й має ліки на всі злочини у вигляді всяких тюрем і кар, самих по собі безвартісних”²⁹. І доходить висновку, по-перше, що релігійні і світські установи дивляться „крізь пальці на огидні речі”³⁰, а, по-друге, „поки воююча держава зруйнує ворога, у першу чергу зруйнує саму себе”³¹.

Олександр Луговий, зображуючи відступ російської армії, подає картини оголеної психіки солдата, якого чекала небезпекою, зображує страх, що „перетворював

²⁵ Luhovyi OI. U kihtiakh dvoholovoho orla. Istorychna povist-khronika z chasiv viiny 1914–1917 rokov. T. 1: Zalizom i kroviu. Edmonton: 1955 r. S.155. URL: <http://diasporiana.org.ua/proza/13507-lugoviy-o-v-kigtyah-dvogolovogo-orla-istorichna-povist-hronika-z-chasiv-viyni-1914-1917-t-1-zalizom-i-krovyu/>

²⁶ Luhovyi OI. U kihtiakh dvoholovoho orla. Istorychna povist-khronika z chasiv viiny 1914–1917 rokov. T. 1: Zalizom i kroviu. Edmonton: 1955 r. S.118. URL: <http://diasporiana.org.ua/proza/13507-lugoviy-o-v-kigtyah-dvogolovogo-orla-istorichna-povist-hronika-z-chasiv-viyni-1914-1917-t-1-zalizom-i-krovyu/>

²⁷ Luhovyi OI. U kihtiakh dvoholovoho orla. Istorychna povist-khronika z chasiv viiny 1914–1917 rokov. T. 1: Zalizom i kroviu. Edmonton: 1955 r. S.114. URL: <http://diasporiana.org.ua/proza/13507-lugoviy-o-v-kigtyah-dvogolovogo-orla-istorichna-povist-hronika-z-chasiv-viyni-1914-1917-t-1-zalizom-i-krovyu/>

²⁸ Luhovyi OI. U kihtiakh dvoholovoho orla. Istorychna povist-khronika z chasiv viiny 1914–1917 rokov. T. 1: Zalizom i kroviu. Edmonton: 1955 r. S.155. URL: <http://diasporiana.org.ua/proza/13507-lugoviy-o-v-kigtyah-dvogolovogo-orla-istorichna-povist-hronika-z-chasiv-viyni-1914-1917-t-1-zalizom-i-krovyu/>

²⁹ Luhovyi OI. U kihtiakh dvoholovoho orla. Istorychna povist-khronika z chasiv viiny 1914–1917 rokov. T. 1: Zalizom i kroviu. Edmonton: 1955 r. S.155. URL: <http://diasporiana.org.ua/proza/13507-lugoviy-o-v-kigtyah-dvogolovogo-orla-istorichna-povist-hronika-z-chasiv-viyni-1914-1917-t-1-zalizom-i-krovyu/>

³⁰ Luhovyi OI. U kihtiakh dvoholovoho orla. Istorychna povist-khronika z chasiv viiny 1914–1917 rokov. T. 1: Zalizom i kroviu. Edmonton: 1955 r. S.155. URL: <http://diasporiana.org.ua/proza/13507-lugoviy-o-v-kigtyah-dvogolovogo-orla-istorichna-povist-hronika-z-chasiv-viyni-1914-1917-t-1-zalizom-i-krovyu/>

³¹ Luhovyi OI. U kihtiakh dvoholovoho orla. Istorychna povist-khronika z chasiv viiny 1914–1917 rokov. T. 1: Zalizom i kroviu. Edmonton: 1955 r. S.131. URL: <http://diasporiana.org.ua/proza/13507-lugoviy-o-v-kigtyah-dvogolovogo-orla-istorichna-povist-hronika-z-chasiv-viyni-1914-1917-t-1-zalizom-i-krovyu/>

вояків на юрбу”³². Насправді, як стверджує П. Краснов, наводячи вислів Рібо („Психологія почуттів”) про те, що страх під час бою – єдина з найбільш сильних емоцій, це почуття хронологічно першим з’являється в живій істоті. Далі стверджує, що відчуваючи страх, людина тупіє і перестає собою володіти, не здатна сконцентрувати свою увагу і віддається страху³³. Головний герой Володимир Поволоцький, спостерігаючи за солдатами, замислюється над екзистенційною категорією боягузтвом і страхом. При чому тільки страх здатний охопити миттєво усе вояцтво в часи напруження на полі бою. Завдяки відступу російських військ, що почався, як зображує автор, з другої половини травня 1915 року, 2 червня австро-німці здобули Перемишель. Причину розгрому російської армії головний герой вбачає в „поразковому настрої” вояцтва, який викликав факти крадіжки військового керівництва, нівелювання командувачами людського ресурсу, зрештою – „пихатості військової касти”³⁴.

Уяву про головного героя В. Поволоцького читач отримує з опису думок, психологічних переживань. Характер і погляди героя змінюються протягом твору. Війна поставила перед Володимиром питання незалежності українського народу, що століттями боровся за свою країну. Автору через образ головного героя переходить до розкриття ширшої теми твору – зображення політичного становища України протягом її історичного розвитку. Таким чином тема України в період Першої світової розглядається автором на другому рівні – культурно-історичному. Неодноразово проблеми українського народу подаються автором в історичному зрізі: від перших правителів Київської Русі до керманічів царської Росії та Австро-Угорської імперії В. Поволоцький, згадуючи історію українців зазначає: „Життя мого народу – це довга низка терпінь, боротьби і протилежних крайностей. Україна має багату культуру – і не має признаного світом імені. Має тисячолітню історію – і не має держави”³⁵. Саме за допомогою монологів героя автор розкриває його політичні погляди, які поступово переходять на бік націоналізму, але не на той „партійно-вузький, зоологічний, готовий

³² Luhovyi OI. U kihtiakh dvoholovoho orla. Istorychna povist-khronika z chasiv viiny 1914–1917 rokiv. T. 1: Zalizom i kroviu. Edmonton: 1955 r. S.134. URL: <http://diasporiana.org.ua/proza/13507-lugoviy-o-v-kigtyah-dvogolovogo-orla-istorichna-povist-hronika-z-chasiv-viyni-1914-1917-t-1-zalizom-i-krovyu/>

³³ Krasnov P. Dusha armyu. Ocherky po voennoi psikhologiyi. Berlyn: mednyi vsadnyk, 1927. 156 s.

³⁴ Luhovyi OI. U kihtiakh dvoholovoho orla. Istorychna povist-khronika z chasiv viiny 1914–1917 rokiv. T. 1: Zalizom i kroviu. Edmonton: 1955 r. S.174. URL: <http://diasporiana.org.ua/proza/13507-lugoviy-o-v-kigtyah-dvogolovogo-orla-istorichna-povist-hronika-z-chasiv-viyni-1914-1917-t-1-zalizom-i-krovyu/>

³⁵ Luhovyi OI. U kihtiakh dvoholovoho orla. Istorychna povist-khronika z chasiv viiny 1914–1917 rokiv. T. 1: Zalizom i kroviu. Edmonton: 1955 r. S.70. URL: <http://diasporiana.org.ua/proza/13507-lugoviy-o-v-kigtyah-dvogolovogo-orla-istorichna-povist-hronika-z-chasiv-viyni-1914-1917-t-1-zalizom-i-krovyu/>

всіх нищити, хто з ним не погоджується”³⁶, а на націоналізм, який здатний віддати все за добро для народу³⁷. З авторських відступів, роздумів В. Поволоцького постає мотив *гуманізму та антимілітаризму*. За допомогою риторичних запитань, які герой задає собі протягом твору: „– Навіщо люди воюють?”³⁸, „– Чи варті країни Росія, Австрія, Німеччина хоч одної десятої долі пролитої крові?”³⁹, „– Чи дійсно вояцтво хоче воювати?”⁴⁰, „– Чи люблять вояки батьківщину?”⁴¹, „– Чи може бути щось більш брехливе і підле, ніж гасло: Війна для народного блага?”⁴², – Олександр Луговий звертає увагу читача на імперські посягання Росії протягом її історичного розвитку, підкреслює трагізм, абсурдність ситуації для українського народу.

Апелюючи до наукової розвідки про Олександра Лугового М. Орищука, про те, що історична повість-хроніка „В кігтях двоголового орла” є автобіографічним твором, то можна дійти висновку, що центральна тема твору розкрита автором і на рівні феномену індивідуального, авторського життя. Автобіографізм полягає не тільки у відтворенні подій 1914–1917 років, а й в поглядах на національні питання. Якщо у батька Миколи Овруцького-Швабе любов до рідного краю та відраза до політики царської Росії зароджується під час військових дій на Галичині, то син Олександр пізнає Україну від діда Охрима, сільських дітей. Як зазначає М. Орищук, саме за участь у війні за волю України Миколу Овруцького разом з дочкою і дружиною було розстріляно червоними, а Олександр дві доби чекав смертельного вироку. І тільки хвороба врятувала його від смерті. Звільнившись, він тікає до повстанців. Згодом саме

³⁶ Luhovyi Ol. U kihtiakh dvoholovoho orla. Istorychna povist-khronika z chasiv viiny 1914–1917 rokov. T. 1: Zalizom i kroviu. Edmonton: 1955 r. S.71. URL: <http://diasporiana.org.ua/proza/13507-lugoviy-o-v-kigtyah-dvogolovogo-orla-istorichna-povist-hronika-z-chasiv-viyni-1914-1917-t-1-zalizom-i-krovyu/>

³⁷ Luhovyi Ol. U kihtiakh dvoholovoho orla. Istorychna povist-khronika z chasiv viiny 1914–1917 rokov. T. 1: Zalizom i kroviu. Edmonton: 1955 r. S.71. URL: <http://diasporiana.org.ua/proza/13507-lugoviy-o-v-kigtyah-dvogolovogo-orla-istorichna-povist-hronika-z-chasiv-viyni-1914-1917-t-1-zalizom-i-krovyu/>

³⁸ Luhovyi Ol. U kihtiakh dvoholovoho orla. Istorychna povist-khronika z chasiv viiny 1914–1917 rokov. T. 1: Zalizom i kroviu. Edmonton: 1955 r. S.71. URL: <http://diasporiana.org.ua/proza/13507-lugoviy-o-v-kigtyah-dvogolovogo-orla-istorichna-povist-hronika-z-chasiv-viyni-1914-1917-t-1-zalizom-i-krovyu/>

³⁹ Luhovyi Ol. U kihtiakh dvoholovoho orla. Istorychna povist-khronika z chasiv viiny 1914–1917 rokov. T. 1: Zalizom i kroviu. Edmonton: 1955 r. S.146. URL: <http://diasporiana.org.ua/proza/13507-lugoviy-o-v-kigtyah-dvogolovogo-orla-istorichna-povist-hronika-z-chasiv-viyni-1914-1917-t-1-zalizom-i-krovyu/>

⁴⁰ Luhovyi Ol. U kihtiakh dvoholovoho orla. Istorychna povist-khronika z chasiv viiny 1914–1917 rokov. T. 1: Zalizom i kroviu. Edmonton: 1955 r. S.146. URL: <http://diasporiana.org.ua/proza/13507-lugoviy-o-v-kigtyah-dvogolovogo-orla-istorichna-povist-hronika-z-chasiv-viyni-1914-1917-t-1-zalizom-i-krovyu/>

⁴¹ Luhovyi Ol. U kihtiakh dvoholovoho orla. Istorychna povist-khronika z chasiv viiny 1914–1917 rokov. T. 1: Zalizom i kroviu. Edmonton: 1955 r. S.146. URL: <http://diasporiana.org.ua/proza/13507-lugoviy-o-v-kigtyah-dvogolovogo-orla-istorichna-povist-hronika-z-chasiv-viyni-1914-1917-t-1-zalizom-i-krovyu/>

⁴² Luhovyi Ol. U kihtiakh dvoholovoho orla. Istorychna povist-khronika z chasiv viiny 1914–1917 rokov. T. 1: Zalizom i kroviu. Edmonton: 1955 r. S.147. URL: <http://diasporiana.org.ua/proza/13507-lugoviy-o-v-kigtyah-dvogolovogo-orla-istorichna-povist-hronika-z-chasiv-viyni-1914-1917-t-1-zalizom-i-krovyu/>

ці травматичні факти біографії ретельно приховувалися автором протягом всього життя⁴³.

Отже, в історичній повісті-хроніці „У кігтях двоголового орла” Олександр Луговий через призму світосприйняття офіцера російської армії Володимира Поволоцького висвітлює центральну тему твору – Україна в період Першої світової війни. За допомогою зображення образу головного героя, формування його характеру, критичного ставлення до світової політичної дійсності розкриває проблему людини і війни. У майстерно змальованих пейзажах, авторських відступах, кровавих військових топосах звучать мотиви болю, відчаю, гуманізму та антимілітаризму.

Література

Kharlan O. Dyskurs katastrofizmu v ukrainskii ta polskii prozi (1918- 1939): Monohrafiia. – K.: Osvita Ukrainy, 2008. – 307 s.

Krasnov P. Dusha armyy. Ocherky po voennoi psykholohyy. Berlyn: mednyi vsadnyk, 1927. 156 s.

Luhovyi Ol. U kihtiakh dvoholovoho orla. Istorychna povist-khronika z chasiv viiny 1914–1917 rokiv. T. 1: Zalizom i kroviu. Edmonton: 1955 r. 349 s. URL: <http://diasporiana.org.ua/proza/13507-lugoviy-o-v-kigtyah-dvogolovogoorla-istorichna-povist-hronika-z-chasiv-viiny-1914-1917-t-1-zalizom-i-krovyu/>

Oryschuk M. Life and the literary work of Alexander Luhovy: thesis. Manitoba.:The university of Manitoba libraries, 1976. – 161 p.

Persha svitova viina u fokusi istorii (dyplomatychni ta politychni kolizii Velykoi viiny) : monohrafiia / Naukova redaktsiia d.i.n. prof. S.S.Troiana. – Kyiv: Kondor-Vydavnytstvo, 2016. – 352 s.

⁴³ Luhovyi Ol. U kihtiakh dvoholovoho orla. Istorychna povist-khronika z chasiv viiny 1914–1917 rokiv. T. 1: Zalizom i kroviu. Edmonton: 1955 r. S.6. URL: <http://diasporiana.org.ua/proza/13507-lugoviy-o-v-kigtyah-dvogolovogoorla-istorichna-povist-hronika-z-chasiv-viiny-1914-1917-t-1-zalizom-i-krovyu/>